

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

पत्र संख्या :

सं.नं. : म.बै./३२९/४००८

सिंहदरबार, काठमाडौं
नेपाल ।

श्री-कार्यालय
१-१ अति महत्वका तपत्रक
कार्यालय र एजे रक्षा कार्य
मन्त्रालयमा पठाइदिने।
१०/१२

मिति: २०८१/१०/२९
नेपाल संवत् १९४५

श्री सचिव,
अर्थ मन्त्रालय।

आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली दिग्दर्शन, २०८१ स्वीकृत गर्ने विषय म.प.बै.सं. ५४/०८१ मिति २०८१/१०/२९ को मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेश हुँदा त्यसमा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्दे देहायबमोजिम निर्णय गरेकोले सोबमोजिम कार्यान्वयन हुन नेपाल सरकार (कार्यसम्पादन) नियमावली, २०६४ को नियम २९ बमोजिम अनुरोध गरेको छु-

नेपाल सरकारको निर्णय-

"आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली दिग्दर्शन, २०८१ स्वीकृत गर्ने विषयको अर्थ मन्त्रालयको दर्ता नं. २/६५-०८१/७/११ को प्रस्ताव म.प.बै.सं. ३८/०८१ मिति २०८१/७/१३ को मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेश हुँदा "मन्त्रिपरिषद्, प्रशासन समितिमा छलफल गरी पेश गर्ने" निर्णय भएअनुसार मिति २०८१/९/११ मा बसेको मन्त्रिपरिषद्, प्रशासन समितिको बैठकबाट परिमार्जन भएबमोजिम यसैसाथ संलग्न "आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली दिग्दर्शन, २०८१" स्वीकृत गर्ने।"

(एकनारायण अर्याल)
मुख्यसचिव

बोधार्थ:

श्री सचिव,
मन्त्रिपरिषद्, प्रशासन समिति।

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

पत्र संख्या :

च.नं. : ४२/०८१

म.स.सं./३२२/३०३९

सिंहदरवार, काठमाडौं

नेपाल ।
मिति: २०८१/९/११

नेपाल संवत् १९४५

श्रीमान् मुख्यसचिवज्यू,
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय।

मिति २०८१/९/११ मा बसेको मन्त्रिपरिषद्, प्रशासन समितिको बैठकबाट देहायबमोजिम निर्णय भएको व्यहोरा अनुरोध गर्दछु-

"आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली दिग्दर्शन, २०८१ स्वीकृत गर्ने विषयको अर्थ मन्त्रालयको दर्ता नं. २/६५-०८१/७/११ को प्रस्ताव म.प.बै.सं. ३८/०८१ मिति २०८१/७/१३ को मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेस हुँदा "मन्त्रिपरिषद्, प्रशासन समितिमा छलफल गरी पेस गर्ने" निर्णय भएअनुसार आजको बैठकमा पेस भइ छलफल हुँदा छलफलको क्रममा उठेका विषयहरू समेत समावेश गरी परिमार्जन गरिएको यसैसाथ संलग्न "आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली दिग्दर्शन, २०८१" स्वीकृतिको लागि मन्त्रिपरिषद्समक्ष पेस गर्ने।"

(डा. कृष्णहरि पुष्कर)
सचिव

आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली दिग्दर्शन, २०८१

आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ६५ को उपदफा (२) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले यो दिग्दर्शन बनाएको छ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. नाम र प्रारम्भ: (१) यस दिग्दर्शनको नाम "आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली दिग्दर्शन, २०८१" रहेको छ।

(२) यो दिग्दर्शन नेपाल सरकारले स्वीकृत गरेको मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस दिग्दर्शनमा,-

(क) "अनुगमन" भन्नाले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली कार्यान्वयन अवस्थाको नियमित वा आवधिक रूपमा गर्ने अनुगमन सम्झनु पर्छ।

(ख) "आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली" भन्नाले आन्तरिक नियन्त्रणको लागि तयार गरिएको समग्र प्रणाली सम्झनु पर्छ।

(ग) "आन्तरिक नियन्त्रण" भन्नाले सार्वजनिक निकायबाट आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिको लागि सम्पादन गरिने कार्य, प्रदान गरिने सेवा वा स्वीकृत कार्यक्रमबमोजिमको क्रियाकलाप सम्पादन गर्ने क्रममा आउन सक्ने जोखिमको पहिचान र सोको समुचित सम्बोधन गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ।

(घ) "ऐन" भन्नाले आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ सम्झनु पर्छ।

(ङ) "जोखिम" भन्नाले सार्वजनिक निकायको कार्यसम्पादन, स्रोत, साधनको परिचालनमा आउन सक्ने क्षति वा हानि तथा सार्वजनिक निकायको उद्देश्य प्राप्तिसमा बाधा पुऱ्याउने कुनै क्रियाकलाप वा अवस्था सम्झनु पर्छ।

(च) "जोखिम विश्लेषण" भन्नाले सार्वजनिक निकायको विद्यमान तथा सम्भावित जोखिमको पहिचान तथा मूल्याङ्कन गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ।

(छ) "नियन्त्रण क्रियाकलाप" भन्नाले सार्वजनिक निकायको उद्देश्य हासिल गर्ने क्रममा आइपर्ने जोखिम न्यूनीकरण गर्न सम्बन्धित निकायले अवलम्बन गर्नुपर्ने नीतिगत, संरचनागत, प्रक्रियागत वा प्रणालीगत व्यवस्था सम्झनु पर्छ।

(ज) "नियन्त्रण वातावरण" भन्नाले सार्वजनिक निकायमा आन्तरिक नियन्त्रण कायम गर्नको लागि ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड वा दिग्दर्शनको आधारमा तयार गरिएको सङ्गठन संरचना, प्रणाली, कार्य विभाजन तथा कार्य विवरणबमोजिम त्यस्तो निकायको सङ्गठन संरचनालाई उद्देश्यमूलक एवं नैतिकता, सदाचारिता र निष्ठामा आधारित बनाउन गरिएको व्यवस्था सम्झनु पर्छ।

(झ) "नियमावली" भन्नाले आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ सम्झनु पर्छ।

- (ज) "सार्वजनिक निकाय" भन्नाले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तह अन्तर्गतको निकाय वा कार्यालय र ती निकाय वा कार्यालयअन्तर्गत रहेका गैरबजेटरी निकाय समेत सम्झनु पर्छ।
- (ट) "सूचना र सञ्चार" भन्नाले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको कार्यान्वयन अवस्थाको बारेमा सूचनाको प्रवाह र सार्वजनिकीकरणको लागि प्रयोग गरिने उपयुक्त माध्यम, विधि, ढाँचा वा प्रक्रिया सम्झनु पर्छ।

परिच्छेद-२

आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तर्जुमासम्बन्धी व्यवस्था

३. आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तर्जुमा गर्नु पर्ने: सबै सार्वजनिक निकायले प्रचलित कानूनको अधीनमा रही देहायका उद्देश्य प्राप्त गर्न अनुसूची-१ मा उल्लिखित अन्तरसम्बन्धित तत्त्वलाई समावेश गरी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तर्जुमा गर्नु पर्नेछ:-

- (क) सार्वजनिक निकायमा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तर्जुमा गर्न मार्गदर्शन प्रदान गर्ने;
- (ख) आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको अवधारणागत पक्ष, तर्जुमाका आधार तथा प्रक्रिया स्पष्ट पार्ने;
- (ग) आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको ढाँचामा एकरूपता कायम गर्ने;
- (घ) सार्वजनिक निकायको काम कारवाही क्रमवद्ध, मितव्ययी, कार्यदक्ष र प्रभावकारी बनाउँदै स्रोत साधनको महत्तम उपयोग गर्न सहयोग पुऱ्याउने;
- (ङ) सार्वजनिक निकायको काम कारवाहीमा लागु हुने प्रचलित ऐन, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, मार्गदर्शन आदिको पालना गराउने;
- (च) सार्वजनिक निकायमा विद्यमान तथा सम्भावित जोखिम पहिचान गर्दै स्रोत, साधन र सम्पत्तिको दुरुपयोग हुन नदिन तथा जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्न सहयोग पुऱ्याउने;
- (छ) सार्वजनिक निकायको वित्तीय तथा गैरवित्तीय प्रतिवेदनलाई तथ्यपरक बनाउन सहयोग पुऱ्याउने;
- (ज) सार्वजनिक निकायमा पेशागत निष्ठा र नैतिक मूल्यको प्रवर्धन गर्न सहयोग पुऱ्याउने।

४. आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने: (१) सार्वजनिक निकायले आफ्नो मातहतका निकायको सुझाव र पृष्ठपोषणसमेत समावेश गरी दफा ३ बमोजिम तर्जुमा गरेको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई देहायबमोजिम स्वीकृत गर्नु पर्नेछ:-

- (क) सार्वजनिक निकायको केन्द्रीयस्तरको मन्त्रालय, संवैधानिक निकाय, आयोग, सचिवालय, परिषद् तथा केन्द्रीयस्तरको सार्वजनिक निकायको हकमा सोही निकायले, विभागस्तरको कार्यालयको सम्बन्धित मन्त्रालयले र विभाग मातहतका कार्यालयको सम्बन्धित विभागले तथा विभाग नभएको कार्यालयको हकमा मन्त्रालयले;
- (ख) प्रदेशस्तरको मन्त्रालय, आयोग, सचिवालय, परिषद्को हकमा सोही निकायले, प्रदेशको विभागस्तरका कार्यालयको सम्बन्धित

मन्त्रालयले र मातहतको कार्यालयको विभागले तथा विभाग नभएको कार्यालयको हकमा प्रदेशको सम्बन्धित मन्त्रालयले;

(ग) स्थानीय तहको कार्यालयको हकमा सम्बन्धित कार्यपालिकाले।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्वीकृत भएको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली कार्यान्वयनको लागि सम्बन्धित निकायमा पठाउनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम स्वीकृत आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको कार्यान्वयन गर्न जिम्मेवार व्यक्ति, समयसीमा र लागतसहितको कार्ययोजना तर्जुमा गरी लागु गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित कार्यालय प्रमुखको हुनेछ।

(४) यस दफाबमोजिमको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तर्जुमा र कार्यान्वयनसम्बन्धी विस्तृत भूमिका र जिम्मेवारी अनुसूची-२ बमोजिम हुनेछ।

५. आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको ढाँचा: (१) नियमावलीको नियम ८१ को उपनियम (३) को व्यवस्थाबमोजिम आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको ढाँचा अनुसूची-३ मा निर्धारण भएबमोजिम हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तर्जुमा गर्दा देहायका विषय समावेश गर्नु पर्नेछ:-

(क) निकायको नाम र ठेगाना: केन्द्रीयस्तरको निकायले आफ्नो र मातहतका निकायको लागि आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गर्दा त्यस्तो केन्द्रीय निकायको नाम र ठेगाना तथा विभाग वा विभाग सरहको निकायले आफ्नो र मातहतका निकायको लागि आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गर्दा त्यस्तो विभाग वा विभाग सरहको निकायको नाम र ठेगाना उल्लेख गर्नु पर्नेछ।

(ख) दूरदृष्टि: सार्वजनिक निकायले आफ्नो दीर्घकालीन दूरदृष्टि स्पष्ट रूपमा पहिचान गरी उल्लेख गर्नु पर्नेछ।

(ग) उद्देश्य: आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तर्जुमा गर्ने सार्वजनिक निकायले नेपालको संविधान, नेपाल सरकारको कार्यविभाजन नियमावली, आवधिक तथा वार्षिक योजना, सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण लगायत अन्य प्रचलित कानूनबमोजिम आफू र मातहतका निकायसमेतको उद्देश्य स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ।

(घ) निकायको दूरदृष्टि तथा उद्देश्य पूरा गर्न गरिने मुख्य कार्य: सार्वजनिक निकायले आफ्नो दूरदृष्टि तथा उद्देश्य पूरा गर्न आफ्नो र मातहतका कार्यालयको समेत मुख्य मुख्य कार्य उल्लेख गर्नु पर्नेछ।

(ङ) आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने कार्यालय वा निकाय: आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको कार्यान्वयन गर्नु पर्ने कार्यालय वा निकायको नाम क्रमशः उल्लेख गर्नु पर्नेछ। विभिन्न जिल्लामा रहेका एकै नामका कार्यालय वा निकायको नाम उल्लेख गर्दा एउटा मात्र कार्यालय वा निकायको नाम उल्लेख गर्नु पर्नेछ।

(च) नियन्त्रणको वातावरण: नियन्त्रणको वातावरणले सार्वजनिक निकायको समष्टिगत उद्देश्य प्राप्त गर्न गरिने मुख्य कार्यलाई मितव्ययी, कार्यकुशल, प्रभावकारी तथा

पारदर्शी बनाउन प्रचलित ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड एवं दिग्दर्शनको आधारमा तयार गरिएको सङ्गठन संरचना, प्रणाली, आचारसंहिता, कार्य विभाजन तथा कार्यविवरणबमोजिम त्यस्तो निकायको सङ्गठन संरचनालाई उद्देश्यमूलक, नैतिकता, सदाचारिता र निष्ठा प्रवर्धन गर्न गरिएको व्यवस्थालाई समेट्नु पर्नेछ। नियन्त्रण वातावरणको पहिचान अनुसूची-४ मा उल्लेख भएबमोजिमको परीक्षण सूचीअनुसार गर्नु पर्नेछ।

(छ) विद्यमान तथा सम्भावित जोखिम: आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन, महालेखा परीक्षकको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन, सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयको प्रतिवेदन, राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रको प्रतिवेदन, अखितयार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प्रतिवेदन तथा निर्देशन, संसदीय समितिका निर्देशनलगायतको आधारमा सार्वजनिक निकायले जोखिमको पहिचान र विश्लेषण गर्नु पर्नेछ। त्यसरी जोखिम पहिचान गर्दा आफूले र मातहत निकायले प्रवाह गर्नु पर्ने सेवा, सम्पादन गर्नु पर्ने कार्य, त्यस्तो कार्यका निमित्त जिम्मेवार शाखा र पदाधिकारी तथा निजको कार्यजिम्मेवारी समेतका आधारमा पहिचान गर्नु पर्नेछ। जोखिम पहिचान गर्दा भविष्यमा सिर्जना हुन सक्ने जोखिमको समेत विश्लेषण गरी पहिचान गर्नु पर्नेछ। जोखिमलाई संवेदनशीलताको आधारमा प्राथमिकीकरण गर्ने र एउटै कार्यसँग सम्बन्धित जोखिमलाई सम्भव भएसम्म एकीकृत गरेर क्रमबद्ध ढङ्गले उल्लेख गर्नु पर्नेछ।

(ज) जोखिम नियन्त्रणका क्रियाकलाप: पहिचान तथा विश्लेषण गरिएका जोखिम न्यूनीकरण गर्न आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गर्ने निकायले नियन्त्रणको वातावरणमा प्रचलित ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि, मापदण्ड एवं दिग्दर्शनका आधारमा सङ्गठन संरचना, प्रणाली, कार्य विभाजन तथा कार्य विवरणलगायतका व्यवस्था पूर्ण परिपालना गर्नु वा गराउनु पर्नेछ। विद्यमान नियन्त्रण वातावरणको पूर्ण परिपालना हुँदा पनि जोखिम न्यूनीकरण नहुने अवस्थामा नियन्त्रणका थप क्रियाकलाप विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु वा गराउनु पर्नेछ। जोखिम नियन्त्रणको लागि अनुसूची-५ बमोजिमको जोखिम नियन्त्रण रजिष्टर तयार गरी राख्नु पर्नेछ।

(झ) सूचना र सञ्चार: आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गर्ने सार्वजनिक निकायले सूचना र सञ्चारको उपयुक्त माध्यम, विधि, ढाँचा र प्रक्रिया निर्धारण गरी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ। आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको कार्यान्वयन अवस्थाको सम्बन्धमा मातहत कार्यालय वा निकायबाट प्रतिवेदन लिनु पर्नेछ र प्रतिवेदन पेस गर्नु सम्बन्धित कार्यालयको दायित्व हुनेछ।

(ञ) अनुगमन गर्न जिम्मेवार अधिकारी र विधि: आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तर्जुमा तथा स्वीकृत गर्ने निकायले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको कार्यान्वयन अवस्थाको अनुगमन गर्न जिम्मेवार अधिकारी तोक्नु पर्नेछ। सार्वजनिक निकायले मातहतका कार्यालयको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली कार्यान्वयन

अवस्थाको सम्बन्धमा लेखापरीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण समितिबाट समेत अनुगमन गराइ प्रतिवेदन लिनु पर्नेछ। प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको हकमा प्रचलित कानूनको साथै सम्बन्धित तहको कानूनबमोजिम मूल्याङ्कन गरी सुधारको लागि आवश्यक निर्देशन दिनु पर्नेछ। अनुगमनका क्रममा अनुसूची-६ बमोजिमको अनुगमन परीक्षण सूची संलग्न गरी अनुसूची-७ बमोजिमको ढाँचामा अनुगमन प्रतिवेदन बुझाउनु पर्नेछ।

६. आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली कार्यान्वयनको अनुगमन: (१) केन्द्रीयस्तरको सार्वजनिक निकायले आफ्नो र मातहतका कार्यालयको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली कार्यान्वयनको अनुगमन नियमावलीको नियम ८१ बमोजिम कम्तीमा अर्धवार्षिक रूपमा गराइ सोको प्रतिवेदन लेखापरीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण समितिमा पेस गर्नु पर्नेछ।
- (२) प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको हकमा अनुगमन गर्ने पदाधिकारी तोकिएको लेखापरीक्षण समितिमा कम्तीमा अर्धवार्षिक रूपमा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली कार्यान्वयन स्थितिको प्रतिवेदन पेस गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।

परिच्छेद-३

विविध

७. मार्गदर्शनको रूपमा लिनु पर्ने: सबै सार्वजनिक निकायले आफ्नो र मातहतका कार्यालयको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गर्दा यस दिग्दर्शनलाई मार्गदर्शनको रूपमा लिनु पर्नेछ।
८. अनुसूचीमा संशोधन तथा हेरफेर: महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले अनुसूचीमा संशोधन तथा हेरफेर गर्न सक्नेछ।
९. खारेजी र बचाउ: (१) आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली दिग्दर्शन, २०७५ खारेज गरिएको छ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम खारेज गरिएको दिग्दर्शनबमोजिम भए गरेका काम कारबाही यसै दिग्दर्शनबमोजिम भए गरेको मानिनेछ।

अनुसूची - १

(दफा ३ सँग सम्बन्धित)

आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको अवधारणा

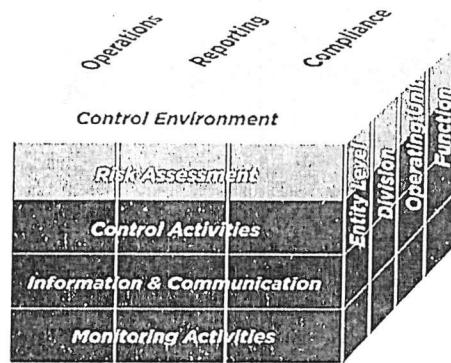
१. पृष्ठभूमि

सार्वजनिक निकायबाट सम्पादन गर्नु पर्ने कार्य जोखिमरहित ढङ्गबाट सम्पादन गर्दै निर्धारित उद्देश्य प्राप्त गर्न व्यवस्थापनद्वारा अवलम्बन गरिएका क्रियाकलाप, कार्यविधि तथा प्रणालीको समग्र रूप नै आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली हो। यो एक व्यवस्थापकीय प्रक्रिया हो। सार्वजनिक निकायबाट सम्पादन गर्नु पर्ने कार्यलाई मितव्ययिता, प्रभावकारिता र कार्यक्षमतापूर्ण ढङ्गबाट सम्पादन गर्न, सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण गर्न, वित्तीय विवरणलाई विश्वसनीय बनाउन तथा प्रचलित कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न व्यवस्थापनलाई आश्वस्तता प्रदान गर्नु यसको उद्देश्य हो। आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सार्वजनिक निकायमा देखिन सक्ने सञ्चालनगत जोखिम व्यवस्थापन गर्ने गरी कार्यान्वयनमा ल्याइन्छ। यसले कार्यसम्पादनको सन्दर्भमा देखापरेका र पर्न सक्ने सम्भावित जोखिमको पहिचान तथा विश्लेषण गर्दै सोको न्यूनीकरणका लागि प्रभावकारी उपायको खोजी गर्दछ। सार्वजनिक निकायमा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको तर्जुमा, कार्यान्वयन र सोको अनुगमन गर्न व्यवस्थापन मुख्य रूपमा जिम्मेवार र जवाफदेही रहन्छ।

आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीमा नियन्त्रण वातावरण, जोखिम मूल्याङ्कन, नियन्त्रण क्रियाकलाप, सूचना तथा सञ्चार र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन जस्ता तत्त्व समावेश हुनु पर्ने मान्यता रहेको छ। हाम्रो सन्दर्भमा ती तत्त्वलाई आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ ले आन्तरिकीकरण गरिसकेको छ। समग्रमा, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीले देहायका विषयलाई समेटेको हुन्छ:-

- (क) आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली एउटा प्रक्रिया हो, जसले आन्तरिक नियन्त्रणसम्बन्धी कानूनी दस्तावेजको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता प्रदान गर्दछ।
- (ख) यसले कार्यसम्पादनको सन्दर्भमा हुन सक्ने जालसाजीजन्य गलत कार्य, ठगी र अनियमितता जस्ता जोखिमको न्यूनीकरण गरी सार्वजनिक निकायको सम्पत्तिको संरक्षण गर्ने कार्यमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ।

आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई 'कोसो' फ्रेमवर्कद्वारा प्रतिपादित देहायको एकीकृत संरचनाबाट समेत स्पष्ट पार्न सकिन्छ। यस एकीकृत संरचनामा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको तत्त्व, उद्देश्य एवं निकायको संरचनालाई एकीकृत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

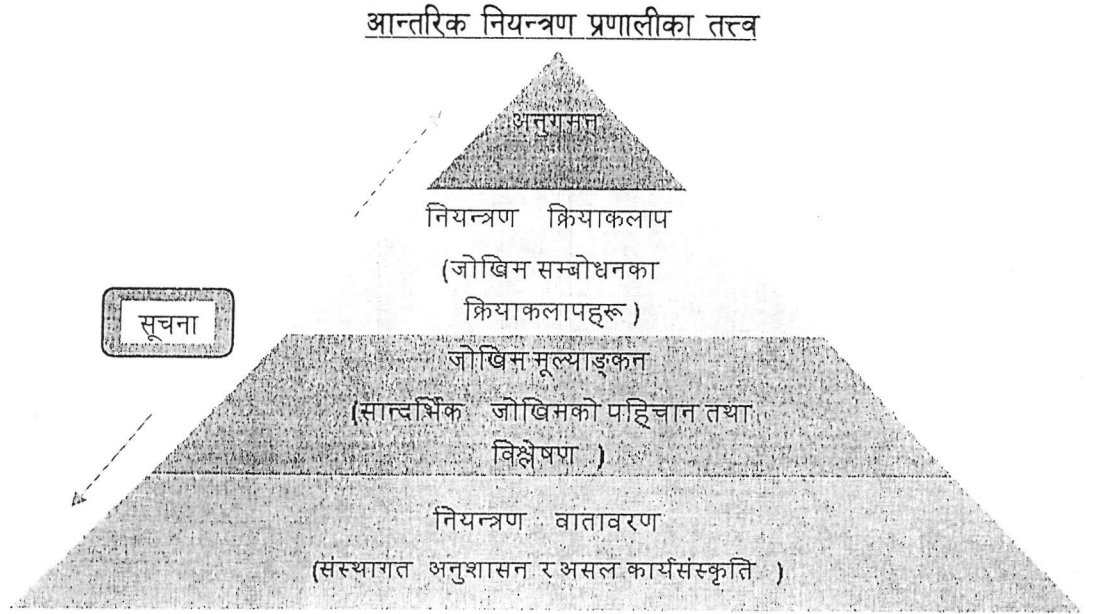
स्रोत: कोसो फ्रेमवर्क

माथि चित्रमा उल्लेख भएबमोजिम हरेक निकायको उद्देश्यलाई सञ्चालनगत, प्रतिवेदनगत र कार्यान्वयनगत गरी तीन भागमा वर्गीकरण गरिएको छ। निकायको उद्देश्य प्राप्त गर्न नियन्त्रण वातावरण, जोखिम मूल्याङ्कन, नियन्त्रण क्रियाकलाप, सूचना तथा सञ्चार र अनुगमन क्रियाकलाप जस्ता तत्त्व समाहित भएको हुनुपर्नेछ।

सार्वजनिक निकायको उद्देश्य पूरा गर्न विभिन्न महाशाखा, शाखा, एकाइ र मातहत कार्यालय रहेका र तिनको छुट्टाछुट्टै जिम्मेवारीसमेत तोकिएको हुन्छ। तोकिएको जिम्मेवारी प्रभावकारी र जोखिमरहित ढङ्गबाट सम्पादन गर्न नियन्त्रण वातावरण, जोखिम मूल्याङ्कन, नियन्त्रण क्रियाकलाप, सूचना तथा सञ्चार र अनुगमन क्रियाकलाप जस्ता पक्षमा ध्यान पुऱ्याउनु आवश्यक छ। कार्यसम्पादन गर्दा वा जिम्मेवारी निर्वाह गर्दा उपर्युक्त विविध पक्षमा पर्याप्त ध्यान दिन सकिएमा सार्वजनिक निकायको उद्देश्य पूरा गर्न सकिन्छ।

२. आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीका तत्त्व तथा सिद्धान्त

आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ अनुसार सुदृढ आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीका लागि देहायका पक्षबिच एकअर्कामा अन्तरसम्बन्ध हुन आवश्यक छ:-

आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीका तत्त्व तथा यसका सिद्धान्त

तत्त्व	सिद्धान्त
नियन्त्रण वातावरण	(क) पेशागत निष्ठा र नैतिक मूल्यप्रतिको प्रतिबद्धता ; (ख) आन्तरिक नियन्त्रण कार्यको निगरानी; (ग) निकायको कार्यसञ्चालनगत, प्रतिवेदनगत, परिपालनागत र व्यावसायिक उद्देश्य प्राप्तिका लागि संरचना, अधिकार र जिम्मेवारीको स्पष्टता; (घ) आन्तरिक नियन्त्रणको उद्देश्य (कार्यसञ्चालनगत, प्रतिवेदनगत, परिपालनागत र व्यावसायिक) लक्षित जनशक्ति व्यवस्थापन;